

จองวัดม่อนจำศีล ลำปาง : ลักษณะทางสถาปัตยกรรมจองอย่างพม่า และพัฒนาการทางรูปแบบสถาปัตยกรรม

1. เกรียงไกร เกิดศิริ

อาจารย์ ดร. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

2. ฐาปกรณ์ เครือระยา

อาจารย์ คณะศิลปศาสตร์ วิทยาลัยอินเตอร์เทคลำปาง

3. อิศรชัย บุรณะอรจรณ์

โครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก (สกว.) สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

“จองแบบพม่าที่วัดม่อนจำศีล ลำปาง: ลักษณะทางสถาปัตยกรรมจองอย่างพม่า และพัฒนาการทางรูปแบบสถาปัตยกรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และสถาปัตยกรรมทรงคุณค่าซึ่งเป็นองค์ประกอบภายในผังบริเวณวัดม่อนจำศีล และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของจองเมื่อแรกสร้าง ตลอดจนเพื่อการบันทึกข้อมูลสภาพปัจจุบันของจอง ตลอดจนสถานการณ์การอนุรักษ์เพื่อเป็นฐานข้อมูลในลักษณะจดหมายเหตุ เพื่อเป็นประวัติศาสตร์หน้าหนึ่งของตัวอาคาร เหนือเช่นเดียวกันกับความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารที่เกิดขึ้นมาตลอดหน้าประวัติศาสตร์

จากการศึกษาพบว่า “จองวัดม่อนจำศีล” เป็นอาคารที่มีประวัติศาสตร์การก่อสร้างที่สัมพันธ์กับผู้คนหลากหลายกลุ่มชนชาติพันธุ์ซึ่งมีภูมิลำเนาตั้งเดิมอยู่ในสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ ทว่าเคลื่อนย้ายมาลงหลักปักฐานสร้างครอบครัวและธุรกิจที่เมืองลำปาง จึงมีการหยิบยืมรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบอย่างพม่ามาใช้ในการก่อสร้างเพื่อให้เชื่อมโยงกับสัมภาระทางวัฒนธรรมของตนเองในภูมิหลังอย่างไรก็ดี จองวัดม่อนจำศีลไม่อาจรักษารูปแบบดั้งเดิมเหมือนเมื่อแรกสร้างไว้ได้ เนื่องจากการบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การรื้อลง และการสร้างใหม่มาโดยตลอด และปราศจากการจดบันทึกใดๆ คงเหลือในความทรงจำเป็นประวัติศาสตร์บอกเล่า ทำให้การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมดั้งเดิมของอาคารเป็นไปด้วยความยากลำบาก โดยการศึกษาเบื้องต้นจึงใช้การเปรียบเทียบกับจองหลังอื่นๆ ที่สร้างขึ้นร่วมสมัยและบริบทแวดล้อมเดียวกัน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2556 ได้มีการรวบรวมภาพเก่าเกี่ยวกับเมืองลำปางมาจัดพิมพ์ และมีรูปภาพหนึ่งที่ไม่อาจจะอธิบายได้ว่าเป็นภาพถ่ายของวัดใด แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับสภาพปัจจุบันของจองวัดม่อนจำศีลจึงพบว่าเป็นภาพถ่ายจองวัดม่อนจำศีลจากมุมมองทางด้านทิศ

ตะวันออกเฉียงใต้ ภาพนี้จึงกลายเป็นข้อมูลสำคัญที่ทำให้เห็นว่าจองวัดม่อนจำศีล ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงนั้นมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นอย่างไร

สำหรับเนื้อหาส่วนที่ 2 นั้นเป็นการนำเสนอข้อมูลโดยสรุปของสภาพ และสถานการณ์ปัจจุบันของวิหารวัดม่อนจำศีลที่กำลังอยู่ในสภาพทรุดโทรมอย่างหนัก เนื่องจากขาดการทํานุบำรุงและการดูแลอย่างยาวนาน ทว่าเริ่มมีความพยายามในการอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และองค์กรเอกชน ที่มีจิตสำนึกในการพิทักษ์รักษามรดกทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม ทว่ายังคงติดขัดปัญหาบางประการ ซึ่งในอนาคตเมื่อกระบวนการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม และมรดกทางสถาปัตยกรรมมีทิศทางที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนมากขึ้น คงจะเป็นทิศทางที่สร้างความยั่งยืนต่อการบริหารจัดการมรดกทางสถาปัตยกรรม และมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติได้อย่างยั่งยืนมากขึ้น

คำสำคัญ : จอง, วัดม่อนจำศีล, ลำปาง, สถาปัตยกรรมแบบพม่า

Wat Mon Cham Sin Kyuang, Lampang Province: Characteristics Burmese Architecture and Architectural Development

1. Kriengkrai Kersiri

Lecturer, Faculty of Architecture Silpakorn University

2. Thapakon Kruaraya

Lecturer, Faculty of Liberal Arts, Lampang Inter-Tech College

3. Isarachai Buranaut

The Royal Golden Jubilee Ph.D. Program (TRF), Vernacular
Architecture, Faculty of Architecture Silpakorn University

Abstract

The study on “Wat Mon Cham Sin Kyuang, Lampang Province: Characteristics Burmese Architecture and Architectural Development” aims at studying the valuable history and architecture, i.e. the compounds, of Wat Mon Cham Sin in Lampang Province. The data of the current conditions of the temple were collected so as to be the database for the study on agricultural changes of historical buildings.

It was found that this historical monastery is related to different ethnic groups who originally were in Myanmar. They moved southward to settle down their families and businesses in Lampang Province. Therefore, they built the temple in Burmese style in order to link themselves with their original culture. However, the original Wat Mon Cham Sin had not been preserved due to restoration and reconstruction from time to time. The original form of the temple had not been recorded. People just learn about it through oral dissemination or storytelling. Hence, this study is based on the comparison between the studied monastery and others that were built at the same period. Fortunately, in 2013 there was a publication of photo collections of monasteries in Lampang Province, one of which could not be identified at first, but was lately found out to be the photo of Wat Mon Cham Sin, taken from the southeast side. This evidence is important because it gives the clues concerning the original architectural form of the monastery.

The second part presents the overall state and current conditions of the monastery which have been declined due to the lack of restoration for a long period of time. However, there have recently been the attempts to conserve and restore the monastery by the locals and the private sectors that are concerned with the conservation architectural and cultural heritages; but there are some problems and obstacles in conservation process. In the future, when people's attitudes towards cultural and architectural heritage management puts more focuses on the participations of all the stakeholders, the management of architectural and cultural heritages of humankind tends to be sustainable.

Keywords : Kyaung, Wat Mon Cham Sin, Lampang, Burmese Architecture

1. วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และสถาปัตยกรรมทรงคุณค่าซึ่งเป็นองค์ประกอบภายในผังบริเวณวัดม่อนจำศีล และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของจองเมื่อแรกสร้าง
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของจองไม้วัดม่อนจำศีล เพื่อรวบรวมเป็นฐานข้อมูลอันจะเป็นประโยชน์ในการบริหารจัดการ และการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมของไม้วัดม่อนจำศีลหลังนี้ต่อไป

2. ประวัติสังเขปวัดม่อนจำศีล และจองไม้อย่างพม่า : จากมรดกแห่งความศรัทธาของผู้คน สู่การเป็นสมบัติของชาติตามกฎหมาย และบริบทในปัจจุบัน

“วัดม่อนจำศีล” รู้จักกันในปัจจุบันในฐานะของการเป็น “วัดอย่างพม่า” ที่สำคัญวัดหนึ่งในเมืองลำปาง สาเหตุที่เรียกว่า “วัดอย่างพม่า” ด้วยมีการสร้างเสนาสนะต่างๆ ที่มีรูปลักษณะที่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปสถาปัตยกรรมที่นิยมก่อสร้างกันในดินแดนพม่า ทั้งนี้ โซติมา จตุรวงศ์ (2550, 38) ได้ศึกษาและนำเสนอประเด็นดังกล่าวมาแล้ว โดยใช้คำว่า “ว่าที่วัดพม่า” การศึกษาดังกล่าวยังมีข้อค้นพบที่น่าสนใจอีกว่า วัดต่างๆ ที่ก่อสร้างขึ้นในพื้นที่ล้านนา โดยเฉพาะในเมืองเชียงใหม่และลำปางนั้นมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างไปจากศิลปสถาปัตยกรรมของพม่าตอนบนซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่มณฑลพะเยา ทว่ากลับไปมีรูปแบบที่สัมพันธ์กับวัดที่พบในพม่าตอนล่างแถบรัฐมอญ (โซติมา 2550, 38) เนื่องจากการก่อสร้างวัดวาอารามต่างๆ นั้น หาได้ดำเนินการด้วยเจ้าศรัทธาชาวพม่า และช่างชาวพม่าเพียงอย่างเดียว หากแต่ดำเนินการโดยกลุ่มชนชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อาศัยอยู่ในแผ่นดิน

ประเทศพม่า นอกเหนือจากชาวพม่า เช่น ชาวมอญ ชาวไทใหญ่ ชาวปะโอ หรือ ปะหล่อง เป็นต้น ซึ่งผู้คนเหล่านี้ได้เดินทางเข้ามาค้าขาย รวมถึงเข้ามาเป็นลูกจ้างของคนอังกฤษในการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ จนตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือตอนบน และลงหลักปักฐานแต่งงานกับคนพื้นเมือง

จากการศึกษาของ ดร.โชติมา จตุรวงศ์ ได้เสนอข้อค้นพบที่น่าสนใจเกี่ยวกับสถานภาพความรู้เกี่ยวกับศาสนสถาปัตยกรรมที่ถูกเรียกว่า “วัดพม่า” ในเมืองลำปางว่า “วัดม่อนจำศีลสร้างขึ้นโดยชาวไทใหญ่-ไทยวน วัดป่าฝางสร้างขึ้นโดยชาวปะโอ-ไทยวน วัดศรีชุมสร้างขึ้นโดยชาวไทใหญ่-พม่า” (โชติมา 2550, 53-54) ซึ่งแม้ว่าแต่ละวัดจะมีเจ้าศรัทธาผู้อุปถัมภ์เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่ง แต่ในการก่อสร้างกลับต้องใช้แรงงานหรือช่างฝีมือที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ วัดหลายแห่งที่ได้รับการอุปถัมภ์โดยหลวงโยนการพิจิตร (นายปัญญา) พ่อค้าไม้ชาวมอญก็ต้องใช้ช่างชาวพม่าและไทใหญ่ในการก่อสร้าง จากบริบทแวดล้อมที่ซับซ้อนเช่นนี้ เราจึงไม่อาจเรียกวัดเหล่านี้ว่าเป็น “วัดพม่า” ได้โดยตรง ในบทความชิ้นนี้จึงขอใช้คำว่า “วัดอย่างพม่า” และ “สถาปัตยกรรมอย่างพม่า” เพื่อให้มีความหมายตรงกับบริบทแวดล้อมทางสังคมในการก่อตัวขึ้นของวัดและสถาปัตยกรรมในกลุ่มนี้

จากภูมิสถานของทำเลที่ตั้งบนเนินเขา หรือที่เรียกในภาษาถิ่นเหนือว่า “ม่อนดอย” และตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองลำปางมากนัก ด้วยลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นเนินเขาสูงเช่นนี้ ตามธรรมเนียมของชาวพุทธในล้านนา และพม่าที่มีความเชื่อถือเรื่องภูเขาศักดิ์สิทธิ์มาแต่เดิม จึงเกิดความนิยมสถาปนาศาสนสถานไว้บนยอดเขา ซึ่งวัดม่อนจำศีลก็อยู่ในเงื่อนไขแวดล้อมนี้เช่นเดียวกัน ม่อนดอยวัดม่อนจำศีลยังตั้งอยู่บนเส้นทางเชื่อมต่อจากเมืองลำปางไปตามเส้นทางเลียบบแม่น้ำวัง ซึ่งทอดตัวในแนวตะวันออกเฉียงเหนือ เข้าสู่เขตพื้นที่อำเภอองาว และพื้นที่บางส่วนของเมืองแพร่ อันเป็นเส้นทางที่ถือว่ามีความสำคัญในการเชื่อมต่อเมืองล้านนาทางปากตะวันตกเข้ากับเมืองล้านนาคะวันออก

นอกจากนี้ พื้นที่ภูเขาสลับซับซ้อนในแถบตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองลำปางซึ่งเป็นขุนน้ำวังยังคงคมไปด้วยไม้สักชั้นดี จึงทำให้มีการลงทุนเกี่ยวกับอุตสาหกรรมป่าไม้สักในพื้นที่ดังกล่าวมากขึ้น เห็นได้จากนโยบายเกี่ยวกับการค้าขายของชาวอังกฤษตามที่รัตนพร เศรษฐกุล (2525, 81) กล่าวถึงคือ “สนธิสัญญาเชียงใหม่ (Treaty of Chiang Mai) ฉบับที่ 1” ที่ตราขึ้นในปี พ.ศ. 2416 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างเจ้านายฝ่ายเหนือกับคนในบังคับของอังกฤษอันเนื่องมาจากการให้สัมปทานป่าไม้ที่ทับซ้อนไม่เป็นระบบ นอกจากนี้ มาร์โก ทาเกแมคมอร์แรน (2526, 8) ยังกล่าวถึงสนธิสัญญาดังกล่าวในประเด็นที่ว่าด้วยสถานะของคนในบังคับของอังกฤษและศาล และ “สนธิสัญญาเชียงใหม่ ฉบับที่ 2” ที่ตราขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2426 ซึ่งเป็นสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ เช่นเดียวกันกับวิไล สุทธิศิริกุล (2528, 76) ที่กล่าวถึงประเด็นการจัดการผู้คนในบังคับของอังกฤษ ในขณะนั้นเมืองลำปางได้รับผลทางบวกจากการขยายตัวของพื้นที่สัมปทานป่าไม้สักออกมายังพื้นที่ปากตะวันตกของลำนานาซึ่งเป็นพื้นที่ขุนน้ำวัง ซึ่งเมื่อตัดไม้สักแล้วจะล่องตามแม่น้ำวังลงมา จึงทำให้ศูนย์กลางการค้าไม้ที่ตัวเมืองลำปางรุ่งเรืองมากขึ้น โดยมีคนในบังคับของอังกฤษเป็นผู้ดำเนินการ ทำให้มีการก่อสร้างวัดใหม่ และการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ ในเมืองลำปาง 9 วัด ได้แก่ วัดจองคา วัดมอนจำศีล วัดศรีชุม วัดป่าฝาง วัดท่ามะโอ วัดศรีรองเมือง วัดป่ารวก วัดมอนปู่ยั๊ก และวัดไชยมงคล (วัดจองคา) ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2435-2452 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 (โชติมา 2550, 50) นอกจากนี้ ยังมีการสร้างสถาปัตยกรรมอย่างพม่าภายในวัดต่างๆ อีกหลายแห่ง เช่น วัดพระแก้วดอนเต้าที่มีการสร้างวิหารอย่างพม่า และมี วัดนอกตัวเมือง อาทิ วัดไชยาทุ่งล้อม (วัดจู้ตู่) อำเภอกะเคา และวัดจองคำ อำเภองาว ซึ่งปัจจุบันได้ถูกผาติกรรมไปปลูกสร้างที่เมืองโบราณจังหวัดสมุทรปราการ

ประวัติศาสตร์มุขปาฐะของคนในชุมชนกล่าวว่า วัดม่อนจำศีลในอดีตเป็นวัด ปานนอกเมืองสำหรับเจริญกรรมฐาน ทว่าถูกทิ้งไว้ให้รกร้างมานาน ต่อมา มีพระมหาป่าเมืองแปงซึ่งเป็นพระกรรมฐานได้ธุดงค์มาพบเจดีย์ เห็นว่าเป็นวัด ที่เก่าแก่และเป็นที่อันสงบวิเวกเหมาะสมที่จะปฏิบัติธรรม จึงได้เจริญกรรมฐาน ประจำอยู่ที่นี้ ต่อมา มีผู้คนทราบข่าวก็พากันขึ้นไปฟังธรรม เจริญกรรมฐาน ถวายทานและเกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้ช่วยกันสร้างวิหารที่อยู่ด้านหน้าของซุ้ม พระเจ้าทันใจเพื่อเป็นที่บำเพ็ญกุศล (ปัจจุบันถูกไฟไหม้หมดแล้ว) และยังได้ช่วย กันบูรณะองค์เจดีย์ โดยการก่อหุ้มองค์เดิมอีกหลายครั้งจนมีขนาดใหญ่ขึ้น

วัดม่อนจำศีลได้รับการบูรณะฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งโดยนายประกาศศิริ ชาวไทใหญ่ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานและแต่งงานกับนางอุษาชาวไทยวนบ้านป่าขาม เมื่อสิ้นบุญ ผู้บูรณปฏิสังขรณ์แล้วนั้นบรรดาลูกหลานก็ได้ดูแลอย่างต่อเนื่อง คือ นางบุญเปง ผู้เป็นบุตร และพ่อเลี้ยงมินโงะชาวไทใหญ่ผู้เป็นสามี ส่วนชั้นหลานมีแม่สวยอื่น ที่สมรสกับพ่อเลี้ยงโพติดชาวพม่าเมืองมะละแหม่ง รวมไปถึงพ่อเลี้ยงศรีรัตน์ โพธิพันธ์ ผู้เป็นบุตรชายก็ได้ร่วมกันเป็นเจ้าของศรัทธาอุปถัมภ์วัดม่อนจำศีลสืบต่อมา (โชติมา 2550, 42)

อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์การบูรณปฏิสังขรณ์วัดม่อนจำศีลโดยนายประกาศศิริ ดังกล่าว คงมีความสอดคล้องกับประวัติศาสตร์มุขปาฐะอีกกระแสหนึ่ง ดังที่ พระครูพิศาลสุภัทรกิจ (2553, สัมภาษณ์) ให้ข้อมูลว่า ในปี พ.ศ. 2410 มีคหบดี ชาวพม่าได้นำช่างจากมณฑลพะเยามาทำการบูรณะและเปลี่ยนรูปทรงของเจดีย์ กำแพง ซุ้มประตูเป็นศิลปะแบบพม่า นอกจากนี้ กรมการศาสนา (2529, 368) มีบันทึกว่าในปี พ.ศ. 2424 มีการสร้างจองไม้สักขึ้นโดยหมื่นโหม่ตะก่า ต้นตระกูล โพธิพันธ์ ซึ่งก็คือจองหลังปัจจุบันของวัดที่อยู่ในสภาวะทรุดโทรมรอคอยการบูรณ ปฏิสังขรณ์อยู่

ในปี พ.ศ. 2460 มีการบูรณะ “เจดีย์ประธาน” อีกครั้งหนึ่ง โดยมีการลงรักปิดทองตั้งแต่่องค์ระฆังขึ้นไป และมีการประกอบพิธียกฉัตรขึ้นสู่ยอดองค์เจดีย์ด้วย นอกจากนี้ยังมีการสร้าง “เจดีย์พระอรหันต์แปดทิศ” ซึ่งมีลักษณะเป็นเจดีย์ผังแปดเหลี่ยมมีซุ้มพระประจำทิศทั้งแปด

ในปี พ.ศ. 2470 ฤๅษีส่วยเหล่าเดินทางมาจำศีลและได้อิฐฐานจิตที่จะสร้างเจดีย์ ฤๅษีส่วยเหล่ายังทำหน้าที่เป็นหมอรักษาโรคสมุนไพรรักษาอาคม มีผู้คนหลั่งไหลกันมารักษาจำนวนมาก จากความศรัทธาของผู้คนได้ร่วมกำลังกายและกำลังทรัพย์สร้างเจดีย์ขึ้นสำเร็จในปี พ.ศ. 2474 จึงขนานนามเจดีย์ดังกล่าวว่า “เจดีย์พระฤๅษี”

ในปี พ.ศ. 2492 พระอาจารย์ไพฑูรย์ โกสโล ได้เข้ามาทำการสอนวิปัสสนากรรมฐานสายสติปัฏฐาน เมื่อมีศิษยานุศิษย์มากขึ้นจึงสร้างกุฏิกรรมฐานมีห้องนอน ห้องน้ำ และมีระเบียงหน้า จำนวน 25 หลัง จนทำให้วัดโดดเด่นทางเรื่องการภาวนาสายวิปัสสนากรรมฐานตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ในปี พ.ศ. 2505 มีการสร้างศาลาอบรมธรรม ก่ออิฐถือปูน พื้นปูด้วยไม้กระดาน ซึ่งในปัจจุบันใช้เป็นห้องสมุด และห้องธุรการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ในปี พ.ศ. 2517 พระอาจารย์ไพฑูรย์ โกสโล ได้รื้อจองไม้สักปีกซ้ายทางด้านทิศตะวันออกลง แล้วสร้างอาคารคอนกรีตเพื่อเป็นกุฏิเจ้าอาวาสขึ้นเป็นตึก 2 ชั้น ขนาด กว้าง 8 เมตร ยาว 12 เมตร ต่อมาได้รื้อถอนลงไปแล้วคงเหลือแต่จองไม้ ซึ่งได้มีการนำผนังไม้มาตีปิดในส่วนที่เคยเชื่อมต่อกับอาคารคอนกรีต

ในปี พ.ศ. 2528 เกิดพายุฝนฟ้าคะนอง และเกิดเหตุฟ้าผ่าลงบนยอดเจดีย์สี่ทองจนหักพัง ล่วงไปจนปี พ.ศ. 2532 จึงได้มีการบูรณะโดยการกะเทาะปูนเดิมออกแล้วก่อฉาบขึ้นใหม่ ตรงองค์ระฆังที่เดิมปิดทองใช้การตกแต่งด้วยกระจกสีทอง เฉพาะส่วนยอดที่ลงรักปิดทอง พร้อมเปลี่ยนยอดฉัตรใหม่ และติดสายล่อฟ้า ซึ่ง

การบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งดังกล่าวดูเหมือนว่าจะเป็นการบันทึกถึงการบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะของวัดครั้งใหญ่เป็นคราวท้ายๆ เนื่องจากหลังจากนั้นมาวัดก็เริ่มมีบทบาทน้อยลงในแง่ของการเป็นศูนย์วิปัสสนากรรมฐาน รวมไปถึงเริ่มมีความขัดแย้งกับชุมชนที่อยู่รายรอบจากเหตุพิพาทเรื่องที่ดินของวัดด้วย

แต่อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์มูขปาฐะที่กล่าวมานั้นเป็นความทรงจำของผู้คนที่มิต่อวัดเมื่อไม่นานมานี้ กล่าวคือ หลังจากสยามได้เข้ามามีบทบาทเหนือหัวเมืองล้านนาทั้งปวง ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง ตลอดจนทางด้านเศรษฐกิจ รวมไปถึงการสร้างทางรถไฟที่ต่อเชื่อมไปยังเชียงใหม่ได้สำเร็จก็ทำให้เศรษฐกิจของเมืองลำปางซบเซาลง เนื่องจากเคยทำหน้าที่เป็นจุดเปลี่ยนถ่ายผู้คนและสินค้าไปยังพื้นที่ต่างๆ ความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจดังกล่าวมานี้เป็นมูลเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้วัดจำนวนมากถูกทิ้งร้างลง เนื่องจากเจ้าศรัทธาหรือสายตระกูลที่เคยเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำชูฐานะทางเศรษฐกิจที่ตกต่ำลงจนไม่มีกำลังทำนุบำรุง ซึ่งเป็นเหตุให้วัดม่อนจำศีลถูกทิ้งร้างไปช่วงเวลาหนึ่ง

ในราวทศวรรษที่ 2540 มีความเคลื่อนไหวในการศึกษาเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน โดยการใช้เครื่องมือการทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Atlas) ซึ่งดำเนินการหลักโดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และได้ขยายผลไปสู่การศึกษาเมืองประวัติศาสตร์ต่างๆ รวมทั้งชุมชนหรือย่านประวัติศาสตร์ที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นพื้นที่นาร่องในการดำเนินการ ทั้งนี้ครลำปางก็ได้รับการคัดเลือกให้ทำการศึกษาด้วย ในการศึกษารั้้นนั้นได้สร้างความตื่นตัวต่อเรื่องการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ และทำให้เกิดการสำรวจพบแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งแต่เดิมกรอบความคิดเรื่องการอนุรักษ์ที่มุ่งเน้นแต่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญระดับชาติเท่านั้น และได้ดำเนินการจัดพิมพ์รายงานการวิจัยในเรื่องแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางในปี พ.ศ. 2549 ซึ่งในรายงานดังกล่าวได้

พูดถึงวัดศิลปะพม่าในเมืองลำปางรวมไปถึงวัดม่อนจำศีลด้วย ต่อมามีความพยายามที่จะสานต่อแนวความคิดเรื่องการอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองจากต้นทุนทางวัฒนธรรมจึงมีการศึกษาและสร้างการมีส่วนร่วมด้านการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนใน “โครงการชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่ จังหวัดลำปาง (ล้านคำ... ลำปาง)” ภายใต้การดำเนินการของมูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ซึ่งก็ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์ต่อเนื่องสืบมา

เกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ (2556, 101-169) กล่าวว่าในปี พ.ศ. 2554 ได้มีการศึกษาศักยภาพของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ ในพื้นที่กลุ่มยุทธศาสตร์จังหวัดภาคเหนือตอนบน อันประกอบด้วยแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ ในพื้นที่ภาคเหนือที่มีศักยภาพต่อการเสนอชื่อเพื่อขอรับการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม โดยมีการศึกษาสำรวจจริงวัดและการจัดทำแบบสถาปัตยกรรมและแบบคอมพิวเตอร์สามมิติของจองวัดม่อนจำศีลเพื่อเป็นฐานข้อมูล ต่อมามูลนิธิวิญญู ณ ถลาง ได้มีวัตถุประสงค์ในการซ่อมบูรณปฏิสังขรณ์จองวัดม่อนจำศีลที่มีสภาพชำรุด และได้มีการจัดระดมทุนเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษามรดกทางสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าหลังนี้ โดยความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ และภาคประชาชน แต่ทว่าก็ประสบอุปสรรคบางประการจึงยังไม่อาจดำเนินการให้ลุล่วงตามปณิธานและเจตจำนงที่ตั้งไว้ (เกรียงไกรและคณะ 2556, สํารวจ)

ความหมายของ “จอง” เป็นคำศัพท์ที่ใช้กันในภาคเหนือ และกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ใช้เรียกอาคารเอนกประสงค์ที่ผสมผสานประโยชน์ใช้สอยที่ทำหน้าที่ทั้งเป็นตั้งวิหาร ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ ซึ่งคำดังกล่าวมาจากภาษาพม่าว่า “เจาง์ (Kyuang)” (โชติมา 2550, 54) โดยมีความหมายว่า “วิหารอันเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์” ซึ่งให้ความหมายของอาคารแบบนี้ในแง่ของการใช้สอยได้อย่าง

ชัดเจน และมีการก่อสร้างเป็นอาคารยกพื้นสูง และมีการเข้าไปใช้สอยใต้ถุนสำหรับเก็บข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ มีการก่อสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง และแบบครึ่งตึกครึ่งไม้ ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นว่ามีหน้าที่ใช้สอยหลายประการในอาคารหลังเดียวกัน หากแต่มีการแบ่งหน้าที่ใช้สอย และฐานานุศักดิ์ของพื้นที่ออกด้วยการใช้ระดับของพื้นที่ที่ต่างกัน เช่น พื้นที่ส่วนประดิษฐานพระพุทธรูปจะยกพื้นสูงกว่าส่วนพระภิกษุนั่ง และส่วนที่พระภิกษุนั่งจะยกสูงกว่าส่วนที่ฆราวาสนั่ง เป็นต้น รวมไปถึงการออกแบบชุดหลังคาที่ครอบอยู่บนพื้นที่แต่ละส่วนที่จะแยกขาดออกจากกันเป็นชุดๆ และใช้รูปแบบของหลังคาที่หลากหลายแปรผันตามลำดับศักดิ์ของพื้นที่ที่หลังคานั้นครอบคลุมอยู่ เช่น หลังคาส่วนที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานของอาคารจะออกแบบเป็นหลังคาทรงปราสาทซ้อนชั้น หรือหากเป็นหลังคาจั่วจะมีการซ้อนชั้นที่ซับซ้อนกว่าหลังคาส่วนอื่น เป็นต้น

นอกจากนี้ อิศรชัย บุรณะอรรจน์ และคณะ (2556, 156-157) ยังได้ให้เสนอเกี่ยวกับการศึกษาจองในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนว่า จองในวัฒนธรรมไทใหญ่ที่แม่ฮ่องสอนมีหน้าที่เช่นเดียวกันกับ “วิหาร” ในบริบทสมัยพุทธกาลที่หมายถึง “อาคารที่เป็นที่อยู่ของหมู่พระสงฆ์” ซึ่งแปลความหมายเดียวกันกับคำว่า “กุฏิ” แต่ต่อมาความหมายของวิหารในบริบทสังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีความหมายที่เคลื่อนไป ทำให้วิหารได้กลายมาเป็นอาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเพียงอย่างเดียว เนื่องจากมีการจำแนกพื้นที่ของวัดออกเป็น 2 ส่วน คือ เขตพุทธาวาส และสังฆาวาส นอกจากนี้ คำว่า “จอง” ในภาษาไทย ยังใช้ในความหมายของ “ยอดสูงของหลังคา หรือสันหลังคา” (อิสรชัย และคณะ 2556, 157) ซึ่งในที่นี้ สันนิษฐานว่าเป็นการยืมคำจากคำว่า “เจาะง” ที่นิยมก่อสร้างเป็นอาคารเรือนยอดปราสาทหรืออาคารที่มีหลังคาสลับซับซ้อนแบบพม่ามาก่อสร้าง ทั้งนี้จองในวัดของชาวไทใหญ่มีพื้นที่ศึกษาอยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน กล่าวถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมว่าเป็นอาคารยกพื้นสูงจากพื้นดิน มีผังพื้นขนาดใหญ่และวางตัวตามแนวกว้าง

แทนที่จะวางตัวในแนวลึกเช่นอาคารในวัดแบบไทย ภายในอาคารมีพื้นที่ใช้สอย
 อนุกรมประสงค้ทั้งในส่วนของพุทธวาส และสังฆาวาส กล่าวคือ ส่วน “พุทธาวาส”
 ทำหน้าที่เป็น “วิหาร” ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน และการประกอบ
 พิธีกรรมศาสนาต่างๆ ซึ่งเป็นพื้นที่โถงกลางอาคาร และพื้นที่ส่วน “สังฆาวาส”
 คือเป็นพื้นที่จำพรรษาของภิกษุสามเณร (อิสริชัย และคณะ 2556, 158-159)
 สำหรับการศึกษาของ ดร.โชติมา จตุรวงศ์ ซึ่งทำการศึกษาวัดอย่างพม่าในจังหวัด
 ลำปางและเชียงใหม่มีข้อค้นพบว่า จองวัดศรีชุมมีลักษณะร่วมหลายประการกับ
 เจาร้ของพม่าในพื้นที่พม่าตอนบน (โชติมา 2550, 54)

3. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมภายในผังบริเวณ วัดม่อนจำศีล

ทำเลที่ตั้งบนยอดม่อนดอยของวัดม่อนจำศีลสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของ
 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องภูเขาศักดิ์สิทธิ์ได้เป็นอย่างดี
 วัดม่อนจำศีลก่อตัวขึ้นจากแนวความคิดเรื่องการบูชาภูเขาศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่ใน
 สมัยบรรพกาล เมื่อพระพุทธศาสนาเดินทางเข้ามาตั้งมั่นในพื้นที่ล้านนา ก็ยังให้
 ความสำคัญกับการก่อสร้างศาสนสถานบนยอดเขา อันแสดงให้เห็นถึงความ
 เชื่อมโยงเรื่องการประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาครอบทับลงบนคติความเชื่อดั้งเดิม
 ภายในพื้นที่ นอกจากนี้ภูเขายังทำหน้าที่เป็นจุดหมายตามที่สำคัญสำหรับ
 นักเดินทาง เพราะฉะนั้นศาสนสถานที่อยู่บนภูเขายังช่วยอำนวยความสะดวกใน
 การเดินทางแก่บรรดานักเดินทางทั้งหลายอีกด้วย

สำหรับเส้นทางขึ้นจากเชิงเขาสู่พื้นที่ผังบริเวณของวัด แต่เดิมนั้นมีทางขึ้นมา
 ตามทางเชิงลาดของม่อนดอยด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เมื่อเดินขึ้นมาได้
 สักระยะภูมิประเทศจะมีความลาดชันขึ้น จึงมีบันไดที่ลัดขึ้นสู่ยอดเนินทางทิศใต้

อันเป็นที่ตั้งของจองไม้ ต่อมามีการก่อสร้างเป็นบันไดทางขึ้นทอดตัวยาวขึ้นมาทางตะวันออกเฉียงใต้เพื่อเชื่อมต่อขึ้นไปยังผิงบริเวณของวัดอันเป็นที่ตั้งของพระเจดีย์และพระอุโบสถ ปลายด้านบนของบันไดส่วนนี้เคยมีศาลาโถง และซุ้มตั้งหมอน้ำดื่มไว้ให้ผู้เดินทางขึ้นมาได้นั่งพัก ทว่าศาลาหลังนี้ได้ถูกรื้อทิ้งลงไปเสียแล้วเมื่อมีการตัดถนนลาดชันมาขึ้นมายังบนยอดเนินด้านทิศตะวันออกของจองไม้ และต่อมาก็มีการรื้อบันไดทางขึ้นในที่สุด

ภายในวัดประกอบด้วยมรดกทางสถาปัตยกรรมทรงคุณค่าอื่นๆ นอกเหนือไปจาก “จองไม้” ซึ่งจะขอกกล่าวถึงโดยละเอียดในหัวข้อถัดไป ได้แก่ “เจดีย์ประธาน” “เจดีย์อรหันต์แปดเหลี่ยม” “เจดีย์พระฤๅษี” ซึ่งพระเจดีย์ทั้งหมดนี้มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมอย่างพม่าทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีบันไดทางขึ้นสู่ผิงบริเวณทั้ง 2 ทาง ซึ่งปัจจุบันทางหนึ่งได้ถูกรื้อทำลายลงแล้ว และทางขึ้นอีกทางหนึ่งที่เชื่อมขึ้นมายังจองโดยตรงก็ถูกทอดทิ้งขาดการดูแล เนื่องจากมีการตัดถนนให้รถยนต์ขึ้นมายังพื้นที่ด้านบนของผิงบริเวณได้โดยสะดวกดังกล่าวมาแล้ว

ในเรื่องการวางผังของวัดพม่าในเมืองลำปาง และวัดม่อนจำศีลไม่มีการแบ่งเขตพื้นที่พุทธาวาสและสังฆาวาสที่เด่นชัดเหมือนวัดแบบภาคกลาง หรือวัดแบบล้านนา การวางผังที่ไม่มีการแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสนั้นเป็นมาตั้งแต่สมัยพุกามจนกระทั่งสมัยมังฆะเลย์ ดังแสดงให้เห็นในการสร้างอาคารที่ทำหน้าที่เป็นทั้งพระวิหารและที่จำพรรษาของพระสงฆ์ในอาคารหลังเดียวกัน หากแต่มีการจำแนกฐานานุศักดิ์ของพื้นที่ที่แตกต่างกันผ่านการออกแบบ เหตุดังกล่าวจึงทำให้วัดแบบอย่างพม่าไม่มีการวางผังแยกเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสออกจากกันอย่างชัดเจน ยกเว้นส่วนที่เป็นที่ตั้งของเจดีย์ซึ่งจะมีการสร้างกำแพงแก้วเตี้ยๆ ล้อมรอบ นอกจากนี้วัดแบบอย่างพม่ายังมักจะสร้างขึ้นในพื้นที่ที่มีระดับความลาดชันของพื้นที่ที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะการสร้างวัดบนเนินเขา ปัจจัยของระดับพื้นที่ดังกล่าวมีความแตกต่างไปจากที่ราบลุ่มภาคกลางอย่างชัดเจน ซึ่งมีที่ราบ

กว้างขวางเพียงพอต่อการวางผังบริเวณ ประกอบกับการรับวัฒนธรรมการวางผัง และการออกแบบสถาปัตยกรรมจากเขมรซึ่งให้ความสำคัญกับการวางผังบริเวณ

สำหรับองค์ประกอบสถาปัตยกรรมภายในวัดแบบอย่างพม่าจะประกอบด้วย “พระเจดีย์” ซึ่งมักจะตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มีระดับความสูงของพื้นที่สูงที่สุดใน ผังบริเวณของวัด “พระอุโบสถ” สำหรับการประกอบสังฆกรรมของสงฆ์ซึ่งโดยทั่วไปจะมีขนาดไม่ใหญ่มากนัก “ศาลาธรรม” สำหรับผู้มาถือศีลและปฏิบัติธรรม สำหรับพักและสวดมนต์ “ตันโพธิ์” และ “ต้นไม้ใหญ่อื่นๆ” “บ่อน้ำ” และอาคาร ที่สำคัญที่สุดคือ “จอง” ซึ่งทำหน้าที่อเนกประสงค์ คือ เป็นทั้งวิหาร ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ จะเห็นได้ว่าการผสมผสานหน้าที่ต่างๆ ดังกล่าวมานี้ สะท้อนให้เห็นว่าวัด แบบพม่าไม่ได้ให้ความสำคัญกับการแบ่งเขตระหว่างพุทธาวาสและสังฆาวาสออกจากกัน

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงองค์ประกอบผังภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดมอนจำศีล
ปรับปรุงจาก: Google Map

4. ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดม่อนจำศีล

4.1 รูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมเมื่อแรกสร้างของจองวัดม่อนจำศีล

จากการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม และสภาพปัจจุบันของวัดม่อนจำศีลที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าจองวัดม่อนจำศีลตั้งแต่แรกสร้างจนกระทั่งปัจจุบันมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ รื้อลง และก่อสร้างเพิ่มมาหลายครั้งหลายครา ผู้วิจัยจึงมีคำถามต่อเนื้อหาว่า จองวัดม่อนจำศีลเมื่อแรกสร้างนั้นมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมอย่างไร

ในระเบียบวิธีในการวิจัยได้เลือกใช้การสัมภาษณ์ข้อมูลบุคคลที่อยู่ร่วมสมัยกับเหตุการณ์การบูรณะซ่อมแซมครั้งใหญ่กว่าก็ทำให้ทราบได้แต่เพียงว่า ด้านปีกซ้ายของอาคารเคยมีอาคารอีกชุดหนึ่งสร้างประกอบอยู่ที่ทำให้อาคารมีลักษณะสมมาตรเมื่อมองมาจากทางเข้า แต่หาได้สามารถทำให้ทราบถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของหลังคาอาคารส่วนที่รื้อลงไปแล้วได้ จึงมีสมมติฐานว่ารูปทรงหลังคาของอาคารส่วนที่รื้อลงไปแล้วนั้นควรจะมีรูปทรงเดียวกันกับหลังคาของส่วนของอาคารปีกทางขวามือที่ยังคงรูปแบบอยู่ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบกับจองหลังอื่นๆ ที่สร้างร่วมสมัยกันในจังหวัดลำปาง คือ วัดจองคา วัดศรีชุม วัดป่าฝาง วัดท่ามะโอ วัดศรีรองเมือง วัดป่ารวก วัดม่อนปู่ยักษ์ วัดไชยมงคล (วัดจองคา) โดยละเอียดทั้งในแง่ของผังพื้น ระเบียบ สัดส่วน และการประดับตกแต่ง ทำให้ทราบว่าจองวัดม่อนจำศีลนี้มีความคล้ายคลึงกับจองวัดป่าฝาง วัดม่อนปู่ยักษ์ มากกว่าวัดอื่นๆ

อย่างไรก็ดีก็ยังไม่อาจจะทำให้เราทราบถึงรูปแบบเมื่อแรกสร้างของอาคารได้จนกระทั่ง ศุภลักษณ์ รอดแจ่ม ได้ทำการรวบรวมภาพถ่ายเก่าแหล่งมรดกทาง

สถาปัตยกรรมในเมืองลำปางจากแหล่งต่างๆ ทั้งภาพถ่ายที่เก็บรักษาไว้ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ภาพถ่ายที่เก็บรักษาไว้ตามวัดต่างๆ ตลอดจนภาพถ่ายจากแฟ้มภาพส่วนบุคคลของชาวลำปาง เพื่อจัดพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือเรื่อง “ดูศาสตร์ แลศิลป์เมืองลำปาง” ในโอกาสที่พระราชธรรมมาลังการ เจ้าอาวาสวัดบุญวาทย์วิหาร เจริญอายุมงคล 84 ปี ซึ่งรูปภาพเก่าในหน้าที่ 27 ได้ให้คำอธิบายว่า “วัดเขาแก้ว วัดพม่า-ไทใหญ่อีกแห่งในนครลำปาง (ปัจจุบันไม่ทราบตำแหน่งแน่ชัด)” (ศุภลักษณ์ 2556, 27) โดยสันนิษฐานว่า “วัดเขาแก้ว” นั้นคงคลาดเคลื่อนจากการจดบันทึก เนื่องจากการบันทึกภาพในอดีตนั้นกว่าจะได้ล้างอัดออกมาเป็นรูปนั้นใช้ระยะเวลานาน จึงมีความคลาดเคลื่อนของข้อมูลภาพที่บันทึก ประกอบกับการลงภาคสนามสำรวจวัดในเมืองลำปางก็ไม่ปรากฏวัดเขาแก้วแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามก็เชื่อว่า “วัดเขาแก้ว” อาจจะเป็นชื่อเรียกอีกชื่อของ “วัดม่อนจำศีล” ในอดีตก็เป็นได้

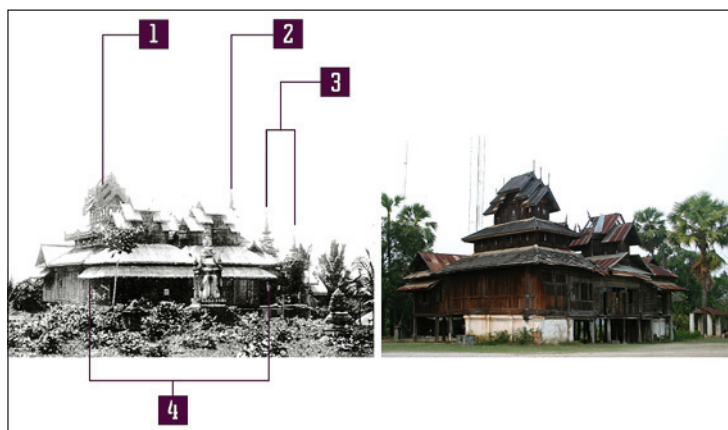
ภาพที่ 2 ภาพจากหนังสือ “ดูศาสตร์ แลศิลป์เมืองลำปาง” หน้าที่ 26
ซึ่งไม่สามารถกำหนดได้ว่าภาพดังกล่าวนี้เป็นภาพของวัดใดในจังหวัดลำปาง

ในที่นี้เราอาจสันนิษฐานได้ว่าภาพดังกล่าวเป็นหนึ่งในภาพชุดเมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตเสด็จเยือนเมืองลำปาง ภาพดังกล่าวนี้น่าจะเป็นภาพของวัดม่อนจำศีลดั้งเดิมก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ที่สำคัญคือแสดงให้เห็นว่าอาคารปีกทางซ้ายมือนั้นมีรูปแบบหลังคาที่แตกต่างไปจากหลังคาของอาคารทางปีกขวาตามที่ได้สันนิษฐานกันไว้

ในส่วนของหลังคานั้น จะเห็นว่าหลังคาประธานตรงตำแหน่งที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานนั้นมีการประดับตกแต่งด้วยไม้สลักอย่างงดงามตามธรรมเนียมการตกแต่งศิลปสถาปัตยกรรมอย่างพม่า (ดูหมายเลข 1 ในภาพที่ 3) จากการสำรวจโดยคณะผู้เขียน ภายใต้การอำนวยความสะดวกโดยมูลนิธิวิบูลย์ ฦ ฦกลาง และสนับสนุนรถกระเช้าโดยเทศบาลนครลำปาง เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2554 ทำให้มีข้อสันนิษฐานในเบื้องต้นว่าหลังคาส่วนประธานนี้เคยมุงด้วยวัสดุมุงขนาดเล็ก เนื่องจากปรากฏร่องรอยอยู่ ทว่าผลการศึกษาภาพถ่ายดังกล่าวทำให้ทราบว่า วัสดุมุงหลังคาตั้งแต่เมื่อแรกสร้างของอาคารทั้งหลังมุงด้วยสังกะสีทั้งหมดดังในภาพถ่ายจะเห็นว่าวัสดุมุงหลังคาทุกส่วนนั้นมีค่าการสะท้อนแสงเท่ากัน หากแต่จากการซ่อมแซมในภายหลังมีการเปลี่ยนวัสดุมุงเป็นกระเบื้องที่มีขนาดเล็ก ในที่นี้เข้าใจว่าเป็นกระเบื้องซีเมนต์แบบที่เรียกว่ากระเบื้องวิบูลย์ศรีตามที่ยังปรากฏมุงอยู่ตรงส่วนชายคาปีกนก แต่ทว่ากระเบื้องดังกล่าวมีคุณสมบัติไม่เหมาะสมเนื่องจากมีน้ำหนักมาก จึงมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุมุงหลังคาเป็นกระเบื้องลอนไปในที่สุด

ทางขวามือของรูปภาพยังเห็นหลังคาส่วนโถงที่ต่อเชื่อมกับบันไดแสดงว่าเคยมีหลังคาทรงปราสาทซ้อนชั้นแบบพม่าซ้อนอยู่ (ดูหมายเลข 2 ในภาพที่ 3) รวมทั้งหลังคามุขคลุมบันไดทางขึ้นด้านหน้าของอาคารซึ่งในปัจจุบันเป็นเพียงหลังคาทรงจั่วแบบง่ายๆ ก็คงเคยมีหลังคาทรงปราสาทซ้อนอยู่ด้วยเช่นกัน (ดูหมายเลข 3 ในภาพที่ 3) และหลังคายังคลุมทอดยาวมาถึงประตูทางขึ้นที่เชื่อมต่อมาจาก

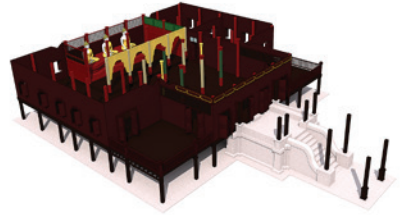
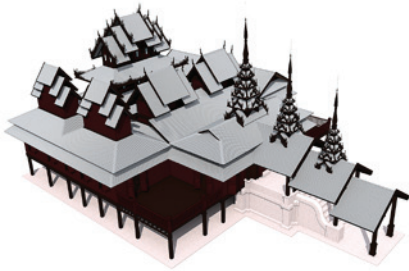
บันไดที่ทอดมาจากทางทิศเหนือซึ่งปัจจุบันยังคงเหลือเสาที่เคยรองรับโครงสร้างหลังคาส่วนนี้อยู่ สำหรับอาคารด้านหน้าของรูปภาพ คือ ปีกทางด้านขวาของอาคารที่ทำหน้าที่เป็นหอฉันท์ถูกรื้อลงไปแล้ว (ดูหมายเลข 4 ในภาพที่ 3) และเจดีย์แบบพม่าก็คงถูกรื้อลงไปด้วยพร้อมกับอาคารปีกทางขวามือนี้อีกเช่นกัน

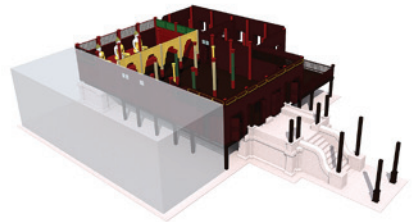
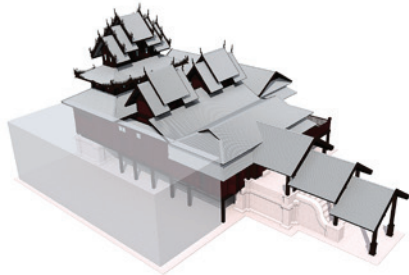
ภาพที่ 3 ภาพเก่าของวัดม่อนจำศีลเปรียบเทียบกับสภาพในปัจจุบัน

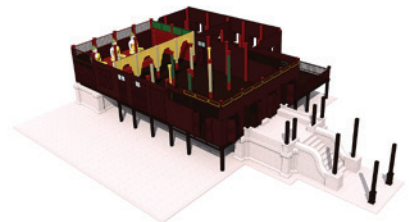
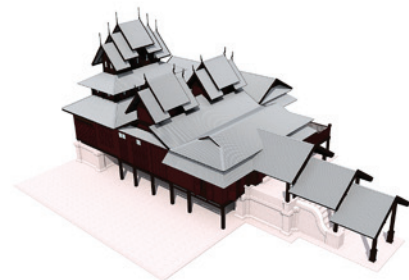
ภาพที่ 4 ภาพคอมพิวเตอร์สามมิติแสดงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดม่อนจำศีลเมื่อแรกสร้าง

ระยะที่ 1: ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดม่อนจำศีลเมื่อแรกสร้าง มีเรือนยอดทรงพญาราชู 3 ยอด

ระยะที่ 2: ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดม่อนจำศีล เมื่อ พ.ศ.2517 เมื่อมีการรื้ออาคารทางปีกซ้าย และมีการสร้างอาคารคอนกรีตขึ้นมาแทนที่

ระยะที่ 3: ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดม่อนจำศีล ในปัจจุบัน ซึ่งมีการรื้ออาคารคอนกรีตลง และสร้างปูนฉาไม้มาปิดแทน ทำให้ระบบน้ำไม่ด้านทิศตะวันออกมีระบบที่แตกต่างไปจากบ่อน้ำอาคารส่วนอื่นๆ

ภาพที่ 5 พัฒนาการของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดม่อนจำศีล ตั้งแต่แรกสร้างจนกระทั่งปัจจุบัน

4.2 ลักษณะทางสถาปัตยกรรม และการประดับตกแต่ง ของวัดม่อนจำศีล

จองวัดม่อนจำศีลมีลักษณะเป็นอาคารยกพื้น โครงสร้างส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ เนื่องจากสถาปัตยกรรมประเภทจองมีลักษณะเป็นอาคารอเนกประสงค์ และมีพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่ ดังนั้นสิ่งสำคัญประการหนึ่งของการออกแบบอาคารลักษณะนี้คือ การให้ความสำคัญกับลำดับศักดิ์ของพื้นที่ในแต่ละส่วนของอาคาร ซึ่งสะท้อนให้เห็นทั้งในแง่ของการออกแบบรูปทรงภายนอกที่มีการใช้รูปแบบหลังคาที่หลากหลาย และในแง่ของการออกแบบพื้นที่ภายในที่มีการจัดวางตำแหน่ง และการแบ่งระดับพื้น เพื่อสร้างความต่างศักดิ์ของพื้นที่

บริเวณที่มีความสำคัญและมีลำดับศักดิ์ที่สูงที่สุดของอาคารคือส่วนที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน ตั้งอยู่ภายใต้หลังคาที่สูงที่สุดของอาคาร มีลักษณะเป็น “หลังคาทรงจั่วซ้อนชั้น” ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของพุทธสถาปัตยกรรมแบบพม่า-ไทใหญ่ โดยมีรูปแบบหลังคาแบบ “สองคอ สามชาย” คือ มีการยกคอสอง 2 ชั้น และทิ้งชายคาลงมา 3 ชั้น หรือที่เรียกว่า “เซตวัน” (โชติมา 2554, 79) ซึ่งจากภาพถ่ายเก่าบริเวณหลังคาส่วนดังกล่าวยังปรากฏให้เห็นถึงการประดับตกแต่งด้วยลวดลายไม้ฉลุและกระจกอย่างวิจิตรงดงาม ในขณะที่พื้นที่ส่วนอื่นๆ ที่มีความสำคัญและลำดับศักดิ์รองลงมามีขนาด ความสูง และจำนวนระดับชั้นของหลังคาที่ลดหลั่นกัน รวมไปถึงการประดับตกแต่งที่มีความเรียบง่ายขึ้น ซึ่งลักษณะทางสถาปัตยกรรมดังกล่าว เป็นแนวความคิดที่สะท้อนมิติของความสัมพันธ์ระหว่างลำดับศักดิ์ของพื้นที่ภายใน ให้ปรากฏออกมาสู่รูปลักษณ์ภายนอก ผ่านการใช้องค์ประกอบ รูปทรง และการประดับตกแต่งของหลังคา เพื่อแสดงนัยของความหมายที่อยู่ภายในตัวอาคาร ผ่านการรับรู้ และการมองเห็นจากภายนอกอาคาร

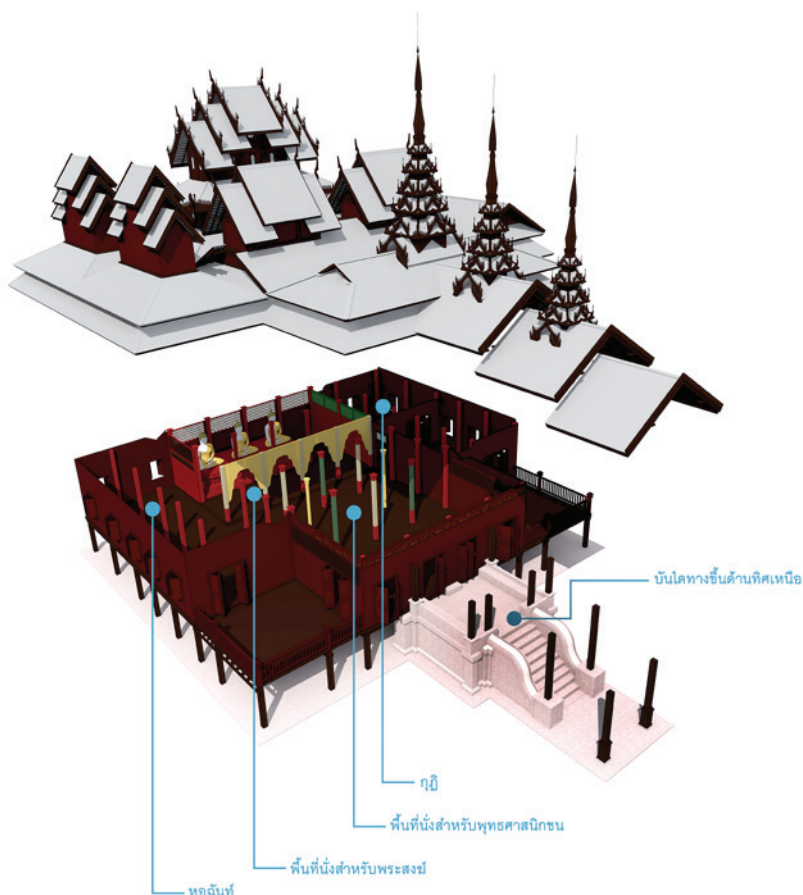
พื้นที่ภายใน

ลักษณะพื้นที่ใช้สอยภายในของจองวัดม่อนจำศีล มีความเฉพาะพิเศษด้วยการผสมเอาพื้นที่สองลักษณะเข้ามาอยู่ภายในอาคารหลังเดียวกัน คือ ส่วน “พุทธาวาส” อยู่บริเวณแนวแกนกลางเชื่อมต่อกับบันไดทางขึ้นของอาคาร โดยมีพื้นที่ส่วน “สังฆาวาส” ขนาบอยู่ทั้งสองข้าง และมีพื้นที่ส่วน “หอฉัน” อยู่ทางฝั่งซ้าย หากตามสภาพปัจจุบันนั้นได้ถูกรื้อลงไปแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2517 ส่วนพื้นที่ “กุฏิ” อยู่ทางฝั่งขวา จึงทำให้ผังพื้นที่ของจองวัดม่อนจำศีลแต่เดิมมีลักษณะการวางผังแบบสมมาตร ตลอดจนรูปด้านหน้าของอาคารก็มีลักษณะที่สมมาตรเช่นกัน

ในส่วนของพื้นที่ “พุทธาวาส” นั้น ตามจารีตแล้วพื้นที่ภายในอาคารที่แม้ว่าจะดูโล่งโล่ง หากจะพิจารณาการแบ่งระดับของพื้นที่แตกต่างกันตามฐานานุศักดิ์ที่สัมพันธ์กับผู้ใช้สอยพื้นที่ ลำดับแรกนับตั้งแต่เข้าสู่ตัวอาคารเป็นพื้นที่สำหรับอุบาสิกาทิพย์ ถัดเข้ามาเป็นพื้นที่สำหรับอุบาสกชาย ส่วนถัดมาเป็นพื้นที่สำหรับพระสงฆ์ จึงมีการยกระดับพื้นที่ขึ้นสูงกว่าพื้นที่ส่วนฆราวาส และท้ายสุด สำคัญที่สุด คือ ห้องพระประธาน นอกจากฐานานุศักดิ์ที่ใช้ความแตกต่างของระดับพื้นที่แล้วยังมีการแบ่งพื้นที่โดยการประดับด้วยซุ้มที่เรียกว่า “โก่งคิ้ว” บริเวณห้องเสาด้านหน้าของพื้นที่ส่วนพระสงฆ์และห้องพระประธาน โดยมีลักษณะเป็นลวดลายไม้แกะสลักลงลักปิดทองอันประณีตงดงาม เพื่อเพิ่มคุณลักษณะและความสำคัญของพื้นที่ภายใน

สำหรับฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานออกแบบเป็นฐานปัทม์แบบพม่า ตกแต่งอย่างวิจิตรบรรจงด้วยการปั้นรักสมุกทับลงบนโครงสร้างที่ฉลุเป็นลายเครือเถา จึงทำให้เป็นงานตกแต่งที่มีมิติตื้นลึกอย่างงดงาม แล้วตกแต่งด้วยกระจกสีและแก้วที่ได้จากลูกแก้วคริสต์มาสสีต่างๆ ซึ่งเป็นวัสดุมีราคาที่ถูกนำเข้ามาโดยการค้าและความสัมพันธ์กับอังกฤษผ่านทางพม่า แก้วดังกล่าวมีลักษณะ

ผิวโค้งนูนขึ้นจึงมีความงดงามกว่าการประดับด้วยกระจกสีเช่นทั่วไป บนฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัย 3 องค์ มีพุทธศิลป์แบบมณฑลหะเลย์ คือพระพักตร์และพระวรกายสีขาวแบบพระพุทธรูปที่สลักด้วยหินอ่อนที่นิยมสร้างกันในแบบมณฑลหะเลย์ ห่มจีวรที่มีจีวรระบายสีทอง พระพุทธรูปองค์ทางขวามือสุดมีพระอัครสาวกประทับนั่งด้านข้างทั้งซ้ายขวา

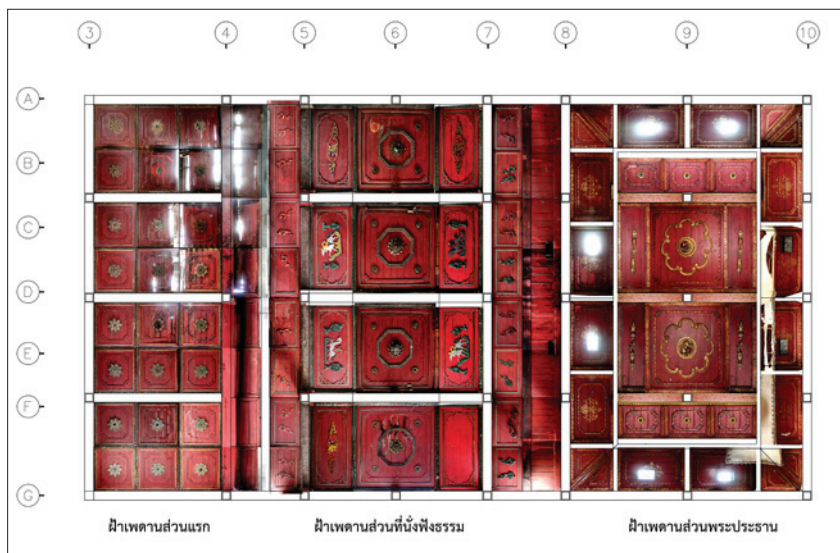

ภาพที่ 6 การแสดงการจำแนกผังพื้นที่ใช้สอยของจองวัดม่อนจำศีล เมื่อแรกสร้าง

ในส่วนของบริเวณฝ้าเพดานมีการตกแต่งด้วยไม้แกะสลักเป็นดาวเพดานประดับด้วยแก้วคริสตมาส ลักษณะต่างๆ รวมไปถึงการตกแต่งด้วยไม้แกะสลักรูปเจ้าชายสิทธัตถะทรงม้าออกผนวชบริเวณโถงหน้าห้องพระประธาน ทั้งนี้การใช้รูปแกะสลักดังกล่าวอาจซ่อนนัยความหมายที่สัมพันธ์ที่อีกด้วย เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่สำหรับของอุบาสกและอุบาสิกาที่เข้ามาฟังเทศน์ฟังธรรมซึ่งเปรียบเสมือนผู้ที่เริ่มต้นในการเข้าถึงพระธรรม

ภาพที่ 7 การประดับตกแต่งดาวเพดานด้วยลูกแก้วคริสตมาส

ภาพที่ 8 ตำแหน่งดาวเพดานภายในจองวัดม่อนจำศีล

5. สภาพปัจจุบันของสถาปัตยกรรมจองวัดม่อนจำศีล

สภาพปัจจุบันของอาคารชั้นล่าง

จองวัดม่อนจำศีลเป็นอาคารยกพื้นใต้ถุนสูง สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง ยกเว้นในส่วนของบันไดทางขึ้นและฐานพระประธานเท่านั้นที่สร้างด้วยการก่ออิฐสอปูน บันไดทางเข้าก่ออิฐถือปูนไว้ทางทิศเหนือของอาคาร จากการสำรวจสภาพในเบื้องต้นเมื่อปี พ.ศ. 2554 พบว่า ตัวอาคารทั้งหลังมีสภาพชำรุดทรุดโทรมอย่างมาก นับตั้งแต่ส่วนบันไดทางขึ้นสู่อาคารที่เป็นบันไดก่ออิฐเป็นกระบะและถมดินอัดแน่นก็มีการทรุดตัวเนื่องจากไม่มีการทำคลองราก หากเป็นการปรับพื้นแล้ว

ก่ออิฐเลย จึงทำให้เมื่อกาลเวลาผ่านไปดินมีการทรุดตัว ทำให้โครงสร้างเครื่องก่อมีการทรุดตัวไม่เท่ากัน เกิดการปริ้วร นอกจากนี้นี้ยังมียากไม้ซ่อนไขตามรอยที่แตกร้าวยิ่งทำให้รอยปริ้วรานั้นแตกกะเทาะแยกออกจากกันกว้างขึ้น

ส่วนที่ก่ออิฐถือปูนอีกส่วนของอาคารคือฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานที่เรียกว่า “แท่นแก้ว” ซึ่งตามธรรมเนียมและคติในการออกแบบสร้างสรรค์ช่างจะสร้างแท่นแก้วด้วยการก่ออิฐเป็นกระบะและถมดินอัดแน่นขึ้นไปรองรับพระพุทธรูปประธานของอาคารที่อยู่ชั้นบน สภาพโดยรวมฐานชุกชีนี้ชำรุดและมีรอยปริ้วรตรงตะเข็บรอยต่อที่มีการก่ออิฐเข้ามาบรรจบกันโดยไม่มีพันธะ และบางตำแหน่งก็มีการผุกร่อนของผิวปูนฉาบและอิฐที่ก่อเป็นกระบะ

นอกจากนี้ เนื่องจากมีการพัฒนาพื้นที่โดยรอบอาคารด้วยการถมดินจึงทำให้เมื่อฝนตกน้ำผิวดินจะไหลเข้ามายังใต้ถุนของตัวอาคาร ทำให้ดินเสาของอาคารผุจากการสำรวจพบว่าเสาเกือบทุกต้นผ่านการซ่อมแซมด้วยการตัดเสาและต่อเสาใหม่ด้วยไม้บ้างหรือหล่อดินเสาด้วยคอนกรีตบ้าง ยกเว้นส่วนอาคารทางปีกซ้ายซึ่งใช้เสากลมยังเป็นเสาดั้งเดิมแต่อาจมีการใช้แผ่นกระดานไม้หนุนใต้เสาบางต้นที่ดินเสาแขวนลอยขึ้นจากพื้น การซ่อมแซมอย่างไม่เป็นระบบที่ผ่านมามีดังกล่าว

ภาพที่ 9 การเสื่อมสภาพของเสา (ภาพซ้าย) และผนังอิฐก่อของฐานชุกชี (ภาพขวา)

รวมทั้งมีการซ่อมแซมอยู่หลายครั้ง ทำให้ยากลำบากในการศึกษาว่าลักษณะเสาดั้งเดิมมีระบบฐานรากของอาคารเป็นอย่างไร ยิ่งไปกว่านั้นในระหว่างการซ่อมแซมฐานรากเพื่อปรับความมั่นคงโดยมีการขุดดินลงไป เราพบว่าดินเสาทั้งหมดถูกหล่อใหม่ด้วยคอนกรีตเมื่อคราวปรับปรุงอาคารครั้งใหญ่อีกด้วย

สภาพปัจจุบันของอาคารชั้นบน

สภาพภายนอกของอาคาร ฝาผนังของอาคารทางด้านทิศใต้ซึ่งเป็นฝาผนังด้านหลังของอาคารที่ประดิษฐานพระประธาน และฝาผนังของอาคารด้านทิศตะวันตกหรือด้านปีกขวาของอาคารยังมีสภาพดี สำหรับฝาผนังทางด้านทิศตะวันออกซึ่งแต่เดิมตรงส่วนนี้จะเป็นส่วนเชื่อมต่อไปยังอาคารอีกชุดทางปีกซ้ายของอาคารหลักซึ่งทำหน้าที่เป็นหอดฉัน แต่ทว่าถูกรื้อลงไปแล้วสร้างอาคารคอนกรีต 2 ชั้นเข้ามาประกบติดกับอาคารหลัก แต่เมื่อรื้ออาคารคอนกรีต 2 ชั้นลง ฝาผนังในส่วนนี้จึงว่างโล่ง จึงได้มีการตีฝาไม้กระดานตามแนวนอน และติดตั้งบานหน้าต่างซึ่งมีลักษณะเป็นช่องยาวลงมาจรดพื้นพร้อมผนังกั้นกันตึก แต่ต้องค้ำประกอบสถาปัตยกรรมของส่วนที่ซ่อมแซมใหม่นี้ทำจากไม้ที่มีคุณภาพต่ำจึงมีสภาพที่ชำรุดมาก

ภาพที่ 10 (ซ้าย) มุมมองจากทางด้านหลังของจองวัดม่อนจำศีล
(ขวา) มุมมองจากทางด้านข้างของจองวัดม่อนจำศีล

สภาพของโครงสร้างรับพื้น และพื้นอาคาร จากการสำรวจพบว่าระบบพื้นและโครงสร้างรับพื้นถูกซ่อมเปลี่ยนมาแล้ว เข้าใจว่าเป็นการปรับเปลี่ยนในคราวปรับปรุงอาคารครั้งใหญ่ เมื่อพื้นไม้ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่ชำรุดมาก บางตำแหน่งก็มีน้ำจากหลังคารั่วลงพื้นไม้และโครงสร้างรับพื้น ตลอดจนฝ้าเพดานจะชำรุดทรุดโทรมมากตามไปด้วย นอกจากนี้ตรงพื้นด้านหน้าพระประธานยังปรากฏรอยไหม้บนพื้นกระดาน กล่าวกันว่าผู้มีจิตศรัทธามาไหว้พระและจุดเทียนจนเป็นเหตุให้เกิดไฟไหม้ขึ้น ทว่าเคราะห์ดีไฟไม่ได้ไหม้ลุกลามจนเกิดความเสียหายแก่อาคารทั้งหลัง

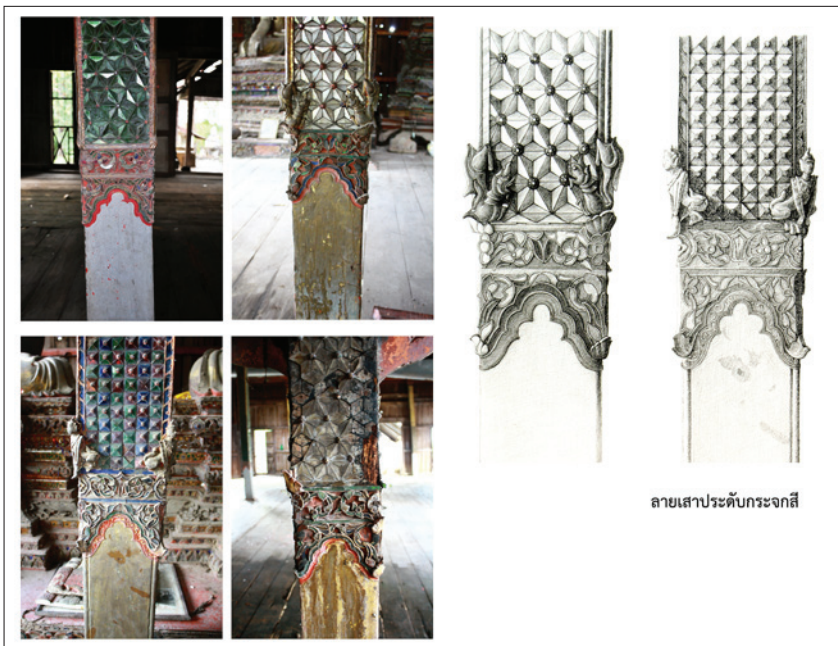
ภาพที่ 11 การเสื่อมสภาพของโครงสร้างรับพื้น และพื้นของอาคารเสื่อมสภาพจากความชื้น โดยเฉพาะตำแหน่งที่หลังคารั่ว และเนื่องจากไต้ถุนเป็นพื้นที่อับและชื้นจึงทำให้โครงสร้างรับพื้นมีความเสื่อมสภาพสูงมาก

ภาพที่ 12
สภาพพื้นด้านหน้า
พระประธานที่ถูกเพลิงไหม้

โครงสร้างเสาของอาคารชั้นบนเป็นเสาไม้หน้าตัดสี่เหลี่ยมขนาด 8"x 8" ตั้งเสาในระดับพื้นด้านล่าง ซึ่งแต่เดิมมีการฝังเสาลงดินทว่าเมื่อกาลเวลาผ่านไปทำให้โคนเสาเสื่อมสภาพจากความชื้น จึงมีการตัดเสาแล้วหล่อดินเสาคอนกรีตแทนที่ ตัวเสาชั้นบนตั้งแต่ระดับพื้นกระดานขึ้นไปประมาณ 1 เมตรจะตกแต่งด้วยการปิดทอง แต่ทว่าร่องรอยที่พบในปัจจุบันมีการทาสีทองทับลงไป ถัดขึ้นมาตกแต่งด้วยการปั้นรักสมุกเป็นเชิง บางเสาปั้นเป็นรูปนรสิงห์ และสิงห์ ทาชาดสีแดงประดับด้วยกระจกสีและเศษแก้วคริสต์มาส เหนือขึ้นไปประดับกระจกเป็นรูปดอกไม้ 6 กลีบซึ่งตรงกลางของกลีบเป็นสัน ทำให้มีมิติทั้งดงามยามที่สะท้อนแสง ตรงกลางปั้นรักสมุกกดยึดกระจกไว้และทำหน้าที่คล้ายเป็นเกสร ทว่าสภาพในปัจจุบันเนื่องจากกระจกที่ติดบนเสานี้เป็นกระจกเงาที่ด้านหลังเป็นดีบุกและ

ปิดทับด้วยกระดาดบางๆ แล้วกดทับลงรักสมุกที่ทำหน้าที่เป็นตัวยึดให้แผ่นกระจกติดกับเสา แต่เนื่องจากตีบุกและกระดาดเสื่อมสภาพตามกาลเวลา โดยร้อนออกจากแผ่นกระจก ทำให้แผ่นกระจกหลุดร่วงลงเมื่อได้รับแรงสั่นสะเทือน เสาบางต้นยังถูกปลวกเจาะและกัดกินเนื้อไม้ภายใน ทำให้แผ่นกระจกลายดอก 6 กลีบที่ประดับอยู่นั้นยึดติดอยู่บนผิวไม้ด้านนอกเท่านั้น

ลายเสาประดับกระจกสี

ภาพที่ 13 การตกแต่งเสาในส่วนที่เป็นเชิงตักแต่งด้วยรักสมุกปั้นเป็นสิงห์ และนรสิงห์ทำซาด แล้วปิดทอง พร้อมตกแต่งด้วยกระจกสีและเศษแก้วคริสตมาส ถัดขึ้นไปตกแต่งด้วยกระจกสี ตัดเป็นรูปสามเหลี่ยมแล้วประกบกันเป็นดอก 6 กลีบ ปัจจุบันอยู่ในสภาพทรุดโทรมเนื่องจากกระดาดที่ติดด้านหลังตะกั่วเสื่อมสภาพทำให้กระจกร้อนออกมาจากรักสมุกที่ยึดไว้

สภาพปัจจุบันของอาคารในส่วนหลังคา

ตามที่กล่าวมาข้างต้นว่า จอซึ่งเป็นอาคารขนาดใหญ่มีพื้นที่ใช้สอยกว้างขวาง และภายในมีลักษณะโถงโล่ง โดยถูกจัดแบ่งหน้าที่ตามฐานานุศักดิ์ของผู้ใช้สอยอาคาร โดยการแบ่งระดับพื้นที่ให้พื้นที่ต่างๆ แยกกันออกเป็นส่วนๆ นอกจากนี้ยังมีการแบ่งด้วยรูปทรงของหลังคา กล่าวคือ ส่วนที่ 1 ส่วนหน้าสุดที่ติดกับบันไดทางขึ้นจะมีหลังคาทรงจั่วปั้นหยาผสมจั่ว ส่วนที่ 2 เป็นส่วนที่ลึกเข้ามามีรูปทรงหลังคาจั่วซ้อนชั้น 2 ชั้นแบบพม่า และส่วนที่ 3 พื้นที่ตอนในสุดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน มีรูปทรงหลังคาแบบจั่วซ้อน 3 ชั้น และมีชายคาปีกนกล้อมรอบอีก 2 ชั้น หลังคาแต่ละส่วนจะแยกจากกันอย่างเป็นเอกภาพด้วยคอสอง ในปัจจุบันหลังคาส่วนที่ 1 และ 2 ใช้สังกะสีเป็นวัสดุมุงหลังคา และหลังคาส่วนที่ 3 ใช้กระเบื้องลอนเล็กมุงหลังคาจั่วซ้อนชั้น และใช้กระเบื้องซีเมนต์ที่เรียกว่ากระเบื้องวิบูลย์ศรีมุงในส่วนชายคาปีกนก ซึ่งจากการใช้รถกระเช้าขึ้นสำรวจ พบร่องรอยของการมุงหลังคาด้วยวัสดุมุงที่มีขนาดเล็กกว่ากระเบื้องลอน ในปัจจุบันหลังคาสังกะสีที่ใช้มุงหลังคาชำรุดทรุดโทรมทำให้น้ำรั่วเข้าไปสร้างความเสียหายภายในอาคาร ปัญหาอีกประการที่มักพบในกรณีของวัดอย่างพม่าคือการที่มีหลังคาซ้อนข้างซับซ้อนทำให้รางน้ำฝนมีความซับซ้อนตามไปด้วย และมักจะมีเศษใบไม้และวัชพืชขึ้นเนื่องจากไม่สามารถเข้าทำความสะอาดได้ง่าย ทำให้เกิดปัญหาน้ำล้นออกจากรางน้ำฝนแล้วไหลเข้าไปทำความเสียหายภายในอาคาร

สำหรับการประดับตกแต่งหลังคาซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะสถาปัตยกรรมอย่างพม่านั้น พบว่าหลังคาส่วนที่ 2 คงเหลือการการประดับตกแต่งในส่วนเชิงชายหรือแป้นน้ำย่อย และช่อฟ้าไม้แกะสลักลดหลาดแบบศิลปะพม่า ซึ่งปัจจุบันมีสภาพที่ผุพังเกือบหมดแล้ว ในขณะที่หลังคาส่วนที่ 3 ซึ่งครอบอยู่เหนือพื้นที่ส่วนที่สำคัญที่สุดกลับไม่พบการตกแต่งที่รุ่มรวยเท่า จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าองค์ประกอบประดับตกแต่งเหล่านั้นได้ถูกรื้อลงเมื่อคราวขึ้นซ่อมแซม

หลังคาครั้งใหญ่เมื่อปี พ.ศ.2492 ซึ่งมีการเปลี่ยนวัสดุหลังคา จึงทำให้มีการรื้อองค์ประกอบประดับตกแต่งเหล่านั้นลง ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับการรื้อปีกซ้ายทางด้านทิศตะวันออกของจอย แล้วสร้างอาคารคอนกรีตมาแทน

ภาพที่ 14 ความชำรุดทรุดโทรมของหลังคาสังกะสีที่ให้น้ำฝนรั่วเข้าไปได้ในอาคาร

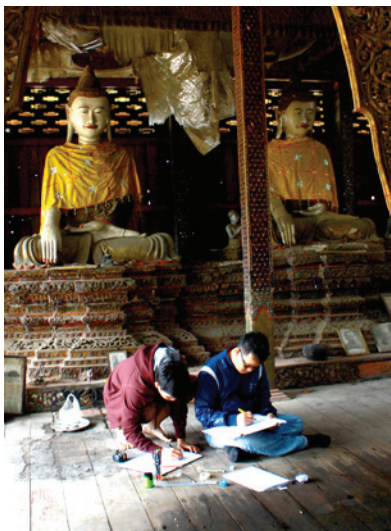

ภาพที่ 15 สภาพหลังคาที่ชำรุดทรุดโทรมอย่างสูง
หลังคาประธานตรงตำแหน่งที่ประดิษฐาน
พระพุทธรูป ประธาน หลังคาจั่วและ
หลังคาปีกนกติดบนมุงด้วยหลังคากระเบื้องลอน
ในขณะที่หลังคาปีกนกด้านล่างมุงด้วย
กระเบื้องซีเมนต์

โครงสร้างหลังคาส่วนช่อของอาคารเกือบทุกตัวมีลักษณะทรวดตัวต่อเนื่องจึงต้องเสริมโครงสร้างเสาเพื่อรับน้ำหนัก นอกจากนี้การตกแต่งภายในส่วนฝ้าเพดาน และโครงสร้างหลังคามีการตกแต่งใน 2 ลักษณะ คือ การปิดทองลายฉลุ และการตกแต่งด้วยไม้แกะสลักเป็นดาวเพดานและตกแต่งด้วยแก้วคริสต์มาส บ้างตกแต่งด้วยการแกะสลักเป็นรูปเจ้าชายสิทธิตะทรงม้าเพื่อออกผนวช ซึ่งล้วนอยู่ในสภาพทรุดโทรมอย่างมาก

ทั้งนี้ สถานภาพของการศึกษาข้อมูลของวัดม่อนจำศีลโดยเฉพาะประเด็นเรื่องคุณค่าด้านต่างๆ ได้ถูกกล่าวถึงในโครงการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมลำปาง เป็นครั้งแรกๆ อีกทั้งจองวัดม่อนจำศีลยังได้รับการศึกษาในมิติต่างๆ จากผู้สนใจอีกมากมายหลายคณะ รวมทั้งผู้วิจัยและคณะก็ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญจึงได้เริ่มต้นทำการศึกษา สืบวจรังวัด และบันทึกภาพจองวัดม่อนจำศีลเพื่อเป็นฐานข้อมูลมาเป็นระยะตั้งแต่ วันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551, วันที่ 2-3 มกราคม พ.ศ. 2552, วันที่ 5-6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552, 7 มิถุนายน 2553, 18-21 มีนาคม พ.ศ. 2554 ซึ่งครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิวิทย์ญญ ฌ ฌกลาง และการเคหะแห่งชาติ และในเวลาต่อมามูลนิธิวิทย์ญญ ฌ ฌกลาง ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างยิ่งยั้งเพื่อสร้างให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้คน ดังตัวอย่างของการฟื้นฟูชุมชนและสังคมในชุมชนท้องถิ่นผ่านโครงการก่อสร้างวัดช่วงกอม อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง ในการนี้มูลนิธิวิทย์ญญ ฌ ฌกลางได้ริเริ่มพูดคุยกับหน่วยงานต่างๆ ในจังหวัดลำปาง โดยมีเป้าหมายในการสร้างพันธมิตรด้านการอนุรักษ์จองวัดม่อนจำศีล โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในจังหวัดลำปาง ทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานภาคเอกชนที่สามารถให้ความช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ สถาบันการศึกษาที่สามารถใช้จองวัดม่อนจำศีลเป็นต้นทุนในการส่งเสริมให้เกิดการสร้างสำนึกในคุณค่าและสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีใจรักในมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนภาคประชาชนที่สนใจ โดยการประชุมครั้งแรกในจังหวัดลำปางจัดขึ้นเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ.

2555 มีผู้ว่าราชการจังหวัดลำปางเป็นประธาน และมีการจัดประชุมในลักษณะดังกล่าวอีกหลายครั้ง ตลอดจนกิจกรรมการระดมทุนด้วยการทอดกฐินผ้าป่าเพื่อเป็นกลไกให้พุทธศาสนิกชนหันกลับมาทำบุญสร้างกุศลในการพิทักษ์ลมหายใจของมรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นแทนการทำบุญสร้างกุศลด้วยการสร้างเสนาสนะใหม่แต่เพียงอย่างเดียว แต่การดำเนินการก็ไม่ก้าวหน้าไปเพราะติดขัดด้วยอุปสรรคบางประการ

ภาพที่ 16

(ภาพบน) การสำรวจรังวัดอาคารเพื่อนำ
ข้อมูลมาจัดทำแบบสถาปัตยกรรม
และแบบสามมิติ

(ภาพล่าง) การสำรวจโครงสร้างหลังคา
และการเสื่อมสภาพ โดยได้รับการสนับสนุน
รถกระเช้าจากเทศบาลนครลำปาง

6. สรุปผลการศึกษา

จองวัดม่อนจำศีลเป็นอาคารที่มีประวัติศาสตร์การก่อสร้างที่สัมพันธ์กับผู้คนหลากหลายกลุ่มชนชาติพันธุ์ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ประเทศพม่า ทว่ามีการเคลื่อนย้ายเข้ามาประกอบธุรกิจและลงหลักปักฐานสร้างครอบครัวและธุรกิจอยู่ที่เมืองลำปาง จึงเกิดการหยิบยืมรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบอย่างพม่ามาใช้ในการก่อสร้างเพื่อให้เชื่อมโยงกับสัมภาระทางวัฒนธรรมของตนเองในภูมิหลังอย่างไรก็ดี จองวัดม่อนจำศีลก็ไม่ใช่จารีกรูปแบบดั้งเดิมเหมือนเมื่อแรกสร้างไว้ได้ เนื่องจากการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ การรื้อลง และการสร้างใหม่ของอาคารตลอดหน้าประวัติศาสตร์โดยปราศจากการจดบันทึก คงเหลือในความทรงจำเป็นประวัติศาสตร์บอกเล่า ซึ่งทำให้การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารเมื่อแรกสร้างเป็นไปด้วยความยากลำบาก ซึ่งต้องใช้การศึกษาเปรียบเทียบเพื่อสร้างสมมติฐานต่อรูปทรงดั้งเดิมของอาคาร จนกระทั่งมีการจัดพิมพ์ภาพถ่ายเก่ามรดกสถาปัตยกรรมต่างๆ ในเมืองลำปาง และไม่สามารถหาคำอธิบายภาพถ่ายรูปหนึ่งได้ว่าเป็นภาพถ่ายของวัดใด จึงเป็นมูลเหตุให้เกิดการนำมาเปรียบเทียบเพื่อหาคำอธิบายภาพถ่ายดังกล่าวนั้น จากการเปรียบเทียบกับวัดแบบอย่างวัดต่างๆ ในเมืองลำปาง จึงพบว่ามียุทธสัมพันธ์กับจองวัดม่อนจำศีลในส่วนที่ยังคงสภาพอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งนอกจากจะทำให้สามารถหาคำอธิบายภาพถ่ายดังกล่าวได้ว่าเป็นภาพจองวัดม่อนจำศีลมุมมองจากทางด้านทิศตะวันออกแล้ว ยังทำให้ทราบว่าจองวัดม่อนจำศีลเมื่อแรกสร้างนั้นมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมอย่างไรอีกด้วย

สภาพและสถานการณ์ปัจจุบันของวิหารวัดม่อนจำศีลที่กำลังอยู่ในสภาพทรุดโทรมอย่างหนักเนื่องจากขาดการบำรุงและการดูแลอย่างยาวนาน ทว่าเริ่มมีความพยายามในการอนุรักษ์จากการมีส่วนร่วมโดยภาคประชาชน และมูลนิธิซึ่ง

เป็นองค์กรเอกชนที่มีจิตสำนึกในการพิทักษ์รักษามรดกทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม ทว่ายังคงติดขัดปัญหาบางประการ ซึ่งในอนาคตเมื่อกระบวนการทศน์ต่อการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม และมรดกทางสถาปัตยกรรมมีทิศทางที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนมากขึ้น คงจะเป็นทิศทางที่สร้างความยั่งยืนต่อการบริหารจัดการมรดกทางสถาปัตยกรรม และมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติได้อย่างยั่งยืนมากขึ้น

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. 2529. *ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร*. เล่ม 8. กรุงเทพมหานคร: กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา.
- เกรียงไกร เกิดศิริ, นันทวรรณ ม่วงใหญ่ และสุพจน์ จิตสุทธิญาณ. 2556. “ศักยภาพ แนวทางการจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และภูมิทัศน์ วัฒนธรรมในภาคเหนือ เพื่อเสนอขอรับการจารึกชื่อเป็นแหล่งมรดกโลก.” *วารสารหน้าจั่ว ฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม*. 27 (ปีการศึกษา 2555), 169-199.
- โชติมา จตุรงค์. 2550. “ว่าที่วัดพม่าในจังหวัดเชียงใหม่และลำปาง.” *วารสารหน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย*. 5 (กันยายน), 4-41.
- ทาเก-แมคมอร์แรน, มาร์โก. 2526. “ประวัติและพัฒนาการของการค้าขายใน ลำปางตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง ค.ศ. 1939.” แปลโดย เครือ มาศ วุฒิการณ์. *วารสารมนุษยศาสตร์* (กรกฎาคม-ธันวาคม), 4-12.
- รัตนพร เศรษฐกุล. 2525. “บทบาทของศาลต่างประเทศ.” *วารสารมนุษยศาสตร์* (กันยายน-ธันวาคม), 79-85.
- วิไล สุทธิศิริกุล. 2528. *เชียงใหม่ก่อนเทศบาล พ.ศ.2389-2442: การศึกษา โครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหา บัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภลักษณ์ รอดแจ่ม. 2556. *คูศาสตร์ แลศิลป์เมืองลำปาง*. ลำปาง: ลำปางบรรพ กิจพริ้นติ้ง.

อิสริชัย บุรณะอรรจน์ และธรรมาปกรณ์ เครือระยา. 2555- 2556. “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม และพุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทใหญ่แห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอน : ศักยภาพต่อการเสนอขึ้นสู่บัญชีรายชื่อชั่วคราวเพื่อขอรับการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม.” วารสารหน้าจั่ว ฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม. 27 (กันยายน 2555 – สิงหาคม 2556), 143-168.

กิตติกรรมประกาศ

- ดร.วทัญญู ณ ถลาง อาจารย์ผู้ล่วงลับ ทว่าคุณความดีที่เกิดจากคุณประโยชน์จากการส่งเสริมการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน ตลอดจนเป้าหมายในการสร้างคุณภาพชีวิตของผู้คนจากการพัฒนาที่อยู่อาศัย บนฐานคิดของความยั่งยืน การให้คุณค่าและมองเห็นศักยภาพของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ จะเป็นกุศลอันช่วยให้ดวงจิตของอาจารย์เดินทางไปยังภพอันมีแต่ความสงบสุข
- คุณนิรุจ เจียมจรรยา อดีตรองผู้ว่าการการเคหะแห่งชาติ, คุณทองศักดิ์ วิกุล (อดีตผู้ช่วยผู้ว่าการการเคหะแห่งชาติ), อาจารย์นิตยา และคณะกรรมการมูลนิธิวทัญญู ณ ถลางทุกท่าน ที่เล็งเห็นคุณค่าของมรดกทางสถาปัตยกรรม และมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการพิทักษ์รักษามรดกทางสถาปัตยกรรมว่าเป็นแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ที่ยั่งยืนที่สุด
- อาจารย์วนิดา พึ่งสุนทร ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะสถาปัตยกรรม และผู้ช่วยศาสตราจารย์บัญชา ชุ่มเกษร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- อาจารย์ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์ และมูลนิธิเสา จินดารัตน์
- อาจารย์อนุกุล ศิริพันธ์ วิทยาลัยอินเตอร์เทคโนโลยีดล้าปาง
- ผู้ช่วยสำรวจรังวัด เก็บข้อมูลภาคสนาม ตลอดจนการทำแบบสถาปัตยกรรมและแบบสามมิติทุกๆ ท่าน ดังต่อไปนี้ คุณตะนุพล ทองธานีสกุล, คุณเพชรฤกษ์ แก้วประเสริฐ, คุณสุวัชร ชูดวง, คุณฐานันดร ดวงจันทร์, คุณปรัชวชญ์ ศิรินันติกุล, คุณอัศนัย เล่งอี, คุณนิติกร สิงห์ลอ, คุณณัฐพล แซ่ฮวง, คุณสมชาย เชื้อช่วยชู, คุณอรรณณ ฅวัชรเจริญ